

O'ZBEK XALQ MILLIY CHOLG'U ASBOBI, SAN'ATI VA SHUKUHI

Ergashev Abduraxmonjon

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Farg'ona mintaqaviy filiali Teatr san'at va Xalq ijodiyoti fakulteti "Professional Cholg'u ijrochiligi kafedrası" Cholg'u ijrochiligi yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Tursunov Begzod Shavkatovich

Teatr san'at va Xalq ijodiyoti fakulteti Professional Cholg'u ijrochiligi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Musiqa mashg'ulotlarida bu faoliyat turi eng qiziqarli jarayonlardan biridir. Bu faoliyat bolalarni ijodkorlikka undaydi. Bolalar cholg'u asboblarida jonli tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir bolani qiziqtiradi. Chapak va bolalar cholg'u asboblarida ritmik jo'r bo'lish, musiqa xarakter va obrazlarni chuqurroq his etishda, ularga mos emotsional uyg'ular hosil qilish, ayniqsa, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqa mashg'ulotlarida bolalar cholg'u asboblaridan foydalanish ijobiy natijalar berish bilan birga bolalarning mashg'ulotga intiluvchanligi, qiziqishi va musiqiy o'quvini (xotirasi, ritmi his qilish tuyg'usini, nutqini) o'stiradi.

Kalit so'zlar: ijrochilik, gijjak, klaves, palisandr daraxti, mas'uliyat, topqirlik, orkestr, ohang.

Аннотация: Этот вид деятельности – один из самых интересных процессов на уроках музыки. Это занятие побуждает детей к творчеству. Детские музыкальные инструменты понравятся каждому ребенку как игрушки с живыми звуками. Большое значение имеют ритмическое сопровождение хлопушек и детских музыкальных инструментов, более глубокое восприятие музыкой персонажей и образов, создание соответствующей эмоциональной гармонии, особенно в развитии творческих способностей детей. Использование детских музыкальных инструментов на уроках музыки дает положительные результаты, одновременно повышая мотивацию, интерес и музыкальную обучаемость детей (память, чувство ритма, речь).

Ключевые слова: исполнение, гуджак, клавиесин, палисандр, ответственность, изобретательность, оркестр, мелодия.

Annotation: This type of activity is one of the most interesting processes in music lessons. This activity encourages children to be creative. Children's musical instruments will appeal to every child as toys with live sounds. Rhythmic accompaniment of clappers and children's musical instruments, music's deeper perception of characters and images, and the creation of appropriate emotional harmony, especially in the development of children's creative abilities, are of great importance. The use of children's musical instruments in music lessons gives positive results, while increasing children's motivation, interest and musical learning (memory, sense of rhythm, speech).

Key words: performance, gijjak, harpsichord, rosewood, responsibility, ingenuity, orchestra, melody.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bu borada ko‘plab pedagogik olimlar metodik qo‘llanmalar yaratganlar. Ilmiy ishlar va tadqiqotlar olib borganlar. Misol qilib, N.A.Vetluginaning «Musiqiy alifbo», N.G.Kononova «Обучение дошкольников игр на детских музыкальных инструментах» kitoblarini ta’kiblab o‘tish mumkin. Undan tashqari Mustaqillikka erishilgandan so‘ng o‘zbek xalq cholg‘ularida ijroga katta e’tibor qaratildi va aynan bolalar yoshiga mos keladigan o‘zbek xalq cholg‘ulari yasatildi. Bu asboblarning kattalar ijro etadigan asboblardan farqi – bu asboblar shakl jihatdan kichkina. Bolalarning qo‘liga to‘g‘ri keladi, ya’ni ijro vaqtida bolalarga qiyinchilik tug‘dirmaydi. Endi bu asarlarni hayotga tadbiiq etish uchun ma’lum bir o‘quv qo‘llanma talab etilardi. Bu borada O‘zbekiston Davlat Konservatoriyasi professor-rahbari A.Leviyev «O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik» nomli kitobini hayotga tadbiiq etdi. Bu kitobning o‘ziga xosligi shundaki, birinchidan, o‘zbek kompozitorlarining bolalar uchun yozgan qo‘shiqalaridan foydalanilgan. [1]

Bu bolalarda tanish bo‘lgan qo‘shiqlarni cholg‘ularda ijro etib kuylashlariga katta turtki bo‘ladi. Ikkinchidan, aynan o‘zbek xalq kuylaridan namunalar keltirilganligidir. Bu bog‘cha bolalarida yoshligidan o‘zbek xalq kuylarida mehr-muhabbat hissini, ularga hurmatini uyg‘otadi. Bolalar o‘zlari o‘zbek xalq kuylarini cholg‘uda ijro etishsa, anchagacha eslarida qoladi. Uchinchidan, bu cholg‘ular tafsifi, uni ijro etish malakalari va ko‘nikmalari batafsil yoritib beriladi. Lekin bu kitobning murakkab jihati — bolalarda mashg‘uloti jarayonida qo‘llash qiyinchilik tug‘diradi. Bu masalani bartaraf etish uchun mashg‘ulotdan tashqari vaqtda qo‘llash kerak. Yod bo‘lgan kuy va qo‘shiqlarda bayram ertaliklardan va tantanalarda bolalar ijro etishsa o‘zlarini kichkina sozandalar deb his qiladilar. Turli tantanalarda ijro etilgan kuy va qo‘shiqlar anchagacha xotirada muxrlanib qoladi. Bolalar cholg‘u asboblarda jo‘r bo‘lishda, avval, bolalar chapak chalib, ritmik jo‘r bo‘ladilar. Musiqa rahbari bolalar kuy ritmini to‘g‘ri his etib ijro etishlari uchun, bolalarga stol ustida terib qo‘yilgan cholg‘u asboblarida chalib, musiqaga jo‘r bo‘lishi xaqida batafsil so‘zlab berishi lozim.

So‘ng biror cholg‘uda kuyni o‘zi ijro etib chapak bilan jo‘r bo‘lishini ko‘rsatadi. Keyin barchani kuyga chapak chalib, jo‘r bo‘lishni taklif etadi va ijro jarayonini diqqat bilan kuzatib, bolalar cholg‘u asboblarini tarqatish uchun ilg‘or va zehqli bolalardan birini tayinlaydi (birinchi marta ilg‘or bolalarni tanlashdan maqsad kuy

chiroyli va to'g'ri bo'lib ijro etilsa keyin qolgan bolalar ham o'z tengdoshlari ijro etganlaridek chalishadi). Birinchi ijrodagi yutuq va kamchiliklarni bartaraf qilish uchun yana bir takrorlab chiroyli, to'g'ri ijro etilishi kerak. So'ngra musiqa raxbari ijro etmagan bolalarga cholg'u asboblarida jo'r bo'lishni taklif etadi. Shu tarzda guruhdagi barcha bolalar galma-gal cholg'u asboblarida jo'r bo'lishga undab, ularning qiziqishini oshiradi. Cholg'ularda chalishga hamma intiladi, albatta. Shuning uchun berilgan asarni bolalar xato qilmay musiqani his etishga va xotirada saqlashga harakat qiladilar. Keyinchalik ijrochilik turlari murakkablashtiriladi. Ayni shu holda guruhni 2 jamoaga bo'lib, 1-jamoa chapak chalib, 2-jamoa esa ovozda usul berish bilan yoki cholg'u asbobida ham jo'r bo'lishlari mumkin. [2]

Bu usulning yana bir foydalitomoni shundaki, bolalarda jamoa bo'lib kuylash malakalarini, ko'povozli kuylashning ilk malakalarini rivojlantiradi. Ijro etishning yana bir turi — bolalar doyrada usulni aniq va tekis chalib turadi. «Bum»ga 1- jamoa bolalari, «bak»ka esa 2-jamoa bolalari jo'r bo'lishadi. Buni iloji bo'lsa magnitofon tasmaiga yoki yozuvga yozib olib bajarisa ham bo'ladi. Shuningdek, kuyni dinamik belgilari va ifoda vositalarini ko'rsatib turish uchun kartochkalardan foydalansa ham bo'ladi.

Bunday mashg'ulotlar – qiziqarli o'tadi, bolalar bilim vako'nikmalari mustahkamlanadi va musiqiy qobiliyatlari har tomonlama rivojlanishni ta'minladi. Musiqa mashg'ulotlarida bolalar cholg'u asboblarini qo'llashi, tarbiyachidan katta mas'uliyat, ijodkorlik va topqirlikni talab etadi. Bolalar musiqa cholg'ulari xarakteristikasi Bolalar musiqiy o'yinchoqlari va musiqiy cholg'ularda tovush hosil bo'lishi va tovush sifatiga ko'ra ma'lum guruhlarga bo'linadi. Bolalar musiqa cholg'ulari asosan ikkita guruhga, ya'ni tovush balandligiga ega bo'lgan (melodik) hamda urib chalinadigan (melodik bulmagan) cholg'ularga bo'linadi. [3]

1. Urib chalinadigan (melodik bo'lmagan) ritmik cholg'ular: doyra, nog'orachalar, kayrok, klaves, bloklar, tamburin, baraban, marokas, uchburchak, rumba, yog'och qoshiqlar, tarekalar. Shu cholg'ularning bahzilarining tavsifini keltiramiz: Klaves – palisandr daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqcha, bir biriga urib ovoz chiqariladi. Ularni ushlaganda (bosh va ko'rsatkich barmoqlar yordamida) yog'och uchalri bush bulishi kerak. Baraban – ikki tarafi teri bilan koplangan temir tsilindr. Tovush yog'och tayoqchalar yordamida markaziga urish orqali hosil kilinadi. Marakas – ikkita plastmass shar, ularning ichida toshchalar harakatlanadi. Bu cholg'uning tovushi og'irroq bo'lgani uchun bolani tez charchatadi. Shuning uchun extiyot bo'lib foydalanish zarur. Qo'lda ushlab, mayin harakat bilan silkitib tovush

Volume: 2 Issue: 1

hosil qilinadi. Uchburchaklar –chalish paytida osib qo‘yiladi yoki chap qo‘lda tasmachasidan ushlab turiladi va o‘ng qo‘lda metall tayyoqcha bilan uriladi. Tez tempda tayyoqchani uchburchakning ichki ikki yoniga urib «tremalo» ijro etish mumkin. «Nozik», «yaltiroq», qisqa tovushga ega. Tarelkalar – barabanchaga mustahkamlanadi yoki chap qo‘lda ushlab turiladi. Ikkita yog‘och tayyoqcha bilan barobar yoki alohida-alohida chalish mumkin.

2. Melodik cholg‘ular: tovush balandligiga ega bo‘lgan metallofon, ksilofon, metallofon va ksilofon alg‘t (S1- S2), metallofon va ksilofon soprano (S2-S3), qo‘ng‘iroqchalardan iborat: Bu cholg‘ularning asosiy sozlanish tonalligi – Do major. Almashtiriladigan plastinkalar yaqin tonalliklarda ijro etish imkoniyatini beradi. Eng pastki tovush doimo tonika bo‘ladi. Ijro paytida cholg‘ular o‘quvchining bel qismi balandligida bo‘lishi lozim.

Gijjak, o‘zbek xalq cholg‘ulari an‘analariga asoslangan va uning kelib chiqishi uzoq o‘tmishga tegishli. O‘rta Osiyo, xususan O‘zbekiston hududida arheologik qazishlar jarayonida topilgan musiqa asboblari va ijrochilar tasvirlanib, madaniy yodgorliklar bilan bog‘liq ko‘p ma‘lumotlar uchun asos bo‘ladi. Gijjak o‘zbek xalqining qadimgi va sevimli cholg‘ularidan biri hisoblanadi va uning kelib chiqishi X-XI asrlarga to‘g‘ri keladi.

Gijjakning tashqi ko‘rinishi Forobiy Ray shahrida Sohib ibn Abbod qabulida o‘tkazilgan ziyofatda Forobiyning o‘zi tomonidan ixtiro qilingan cholg‘uda kuy ijro etilganligi haqida ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi. Bu cholg‘u G‘ipchak nomi bilan mashhur bo‘lgan va Forobiy uni uch qismi kuy ijro etib, tinglovchilarni jamlagan va hayajonga tushirganligi aytib o‘tiladi. G‘ijjak avval ikki torli bo‘lib, keyin Bobur zamonida uch torli cholg‘u sifatida tasvirlangan. Boburnoma haqida aytilishicha, Qulmuhammad-udiyning g‘ijjakga uchunchi torni tortib yuqori ijrochilik mahoratini namoyish etgani haqida ma‘lumot bor. Darveshali risolasida ko‘pgina g‘ijjakchilar qatori Ustoz Zaytuni-g‘ijjaki haqida qimmatli ma‘lumotlarni taqdim etgan. U o‘zining chiroyli kuylar peshraklar bilan ajralib turgan va saqid usulidagi peshrav bilan tanilgan.[4]

G‘ijjakni takomillashtirish jarayonida A.I. Petrosyan rahbarligidagi ustalar o‘zbek xalq cholg‘ularini nota yo‘nalishidagi musiqaga sozlab, yangi xil asboblarni yaratishdi. Shu jarayonda g‘ijjak oilasiga mansub bir necha yangi sozlar, g‘ijjak-alt, g‘ijjak-bas, va g‘ijjak-kontrabas yaratildi. Bu natijada g‘ijjak asambillari kvartet, kamer orkestr paydo bo‘ldi. G‘ijjak tamirlanganida an‘anaviy, qayta ishlangan, takomillashtirilgan, qayta tiklangan, yangi zamonaviy (hamda elektron) xillari keng

Volume: 2 Issue: 1

qo'llanilmoqda. G'ijjakning kosasi yong'oq yoki o'rik yog'ochidan o'yma usulda tayyorlanadi. Odatda kosaga baliq terisi qoplanadi. Kosaning dasta bilan tutashgan joyiga yaqinroq qilib membranaga xarrak o'rnatiladi. G'ijjak dastasi asosan o'rik yog'ochdan ishlanib, kosa bilan o'q orqali zich birlashtiriladi. [5]

XULOSA

Musiqa san'ati insonga tuyg'ularni oshirishda uyg'unlik, mehr-muhabbat, va soflik kabi tuyg'ularni yuraklarga jo'natuvchi sirli ohangdir. O'zbek xalq milliy cholg'u asbobi, san'ati, va shukuxi orkestrlarning tashkil topilishi, orkestr uchun asarlar, D. Zokirovning o'zbek xalq cholg'u asboblari orkestriga qilgan xizmati bilan XIX asr oxiri va XX asrning boshlarida o'zbek xalq cholg'u asboblari orkestri rivojlanganligi va o'z o'rnini topganligi haqida ma'lumotlar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek musiqasi tarixi. T.Ye.Solomonova T.1981.
2. Istoriya o'zbekskoy muziki. Tom I, II-Toshkent, 1972, 1973
3. Voprosi muzikalnoy kulturi O'zbekistana Toshkent 1961.
4. Nurmatov H. Rubob darslik T., O'qituvchi 2004 yil.
5. Toshmuxammedov .M. G'ijjak . T.,O'qituvchi. 2002 yil.